

# **K problematice vzdělávání na středních školách jako součásti procesu celoživotního vzdělávání v podmínkách utváření vědomostní ekonomiky**

## **To problems of education on high schools as a part of wholelife educational process in conditions of knowledge economy creation**

Karel Šrédľ

**Klíčová slova:** *Znalostní ekonomika, vzdělávání, konkurenceschopnost, ekonomický růst, technologie.*

**Key words:** *Knowledge economy, education, competitiveness, economic growth, technology*

### **Anotace**

Nezměníme-li přístup ke vzdělávání, hrozí, že neobstojíme v globální soutěži; význam vzdělávání totiž stále roste. V současnosti se stále zřetelněji ukazuje, že klíčovým faktorem konkurenceschopnosti a ekonomického růstu jsou dovednosti a vzdělanost průměrného pracovníka. Technologie nejsou problém, ty už jsou v zásadě běžně dostupné kdekoli na světě. V globalizovaném světě je proto nejpodstatnější schopnost ovládat a využít znalosti a informace.

### **Summary**

If we do not change our attitude to education, it is possible that we cannot attend in global competition because importance of education increases. In this period is showing that key factor of competitiveness and economic growth are abilities and educational level of annual worker. Technologies are not problem because they are in principle achievable everywhere in the world. In globalized world the most essential ability is to govern and use knowledge and informations.

### **Úvod**

Podle mnohých odborníků bude jedním ze zásadních znaků nové společnosti znalostí to, že lidé v nejrůznějších oborech budou nuceni přijímat nové poznatky a vzdělávat se téměř neustále. Jinak nebudou schopni vyrovnávat se se změnou prostředí kolem nich. Stejně tak budou muset mnohem častěji měnit svá zaměstnání a dokonce i povolání, protože se předpokládá, že mnohé tradiční obory v některých regionech zaniknou a budou nahrazeny obory zcela novými, založenými na zcela odlišných principech. Bez dalšího učení se lidé stanou se pro společnost „nepoužitelnými“, jen obtížně seženou nějakou práci. Střední školy však nejsou schopny připravit absolventy na jedinou jistotu v nejisté budoucnosti: že se budou muset učit, vzdělávat a přeškolovat celý život; naopak, škola je od vzdělávání spíše odrazuje.

Důvody tohoto stavu jsou dva. První spočívá ve špatně nastaveném hodnotovém systému výuky: prioritu má biflování, ne důraz na smysluplné používání získaných znalostí. Druhý pak z prvního přímo vychází a vlastně se mu podřizuje: už v závěru základní školní docházky se žáci rozdělují (pomocí různých metod) na ty, kteří budou mít ambice „něco vystudovat“, a na zbytek, který „na to nemá“.

Závěr je prostý: pokud se na této praxi nic nezmění, může si ČR nechat zdát o vybudování znalostní ekonomiky, která je ve stále více globalizovaném světě otázkou bytí či nebytí.

## **Cíle a metodika**

Význam vzdělávání je orgány i osobnostmi Evropské unie vysoce uznáván a podporován. Klíčová role vzdělávání se prosazuje v ekonomickém rozvoji, v podpoře konkurence schopnosti Evropy se světem, v boji se sociální nerovností a nezaměstnaností a také ve vývoji k plně demokratické a participační společnosti.

Vzdělávací soustavy členských států jsou rozmanité a spjaté s národními kulturními tradicemi. Základní myšlenkou EU je dosáhnout cílů ve vzdělávání mladé generace i dospělých různými cestami a v různých organizačních formách; proto nebylo vzdělávání zahrnuto do kompetencí Evropské unie. Evropská unie však vyvíjí mnoho činností v oblasti vzdělávání, jejichž souhrn lze nazvat vzdělávací politikou.

Problematika celoživotního vzdělávání tak není námětem pouze pro jednotlivé státy, ale i pro Evropskou unii. Evropská komise vyjadřuje svůj postoj především v Memorandu o celoživotním vzdělávání z listopadu 2000. Podle komise se Evropa ubírá směrem ke společnosti a ekonomice založené na znalostech. Více než kdykoliv v minulosti je přístup k novým informacím a znalostem základním klíčem k posílení evropské konkurenceschopnosti a ke zvýšení zaměstnanosti a adaptability pracovní síly.

Dále Memorandum tvrdí, že obyvatelé dnešní Evropy žijí v složitém měnícím se sociálním a politickém světě. Jedinci chtějí více než kdykoliv předtím plánovat své vlastní životy. Současně se od nich očekává, že se budou aktivně zapojovat do života společnosti a musí se naučit žít a pozitivně přijímat kulturní, etnické a jazykové odlišnosti. Vzdělávání je ve svém nejširším významu základním prostředkem, jak poznat a vyrovnat se se všemi těmito výzvami.

## **Výzkum a diskuse**

Národní ústav pro odborné vzdělávání v ČR nedávno provedl průzkum mezi zaměstnavateli o tom, co očekávají od absolventů středních škol. Výsledky nejsou nijak překvapivé: zaměstnavatelé po svých pracovnících chtějí nejen odborné znalosti, ale také schopnost používat je a rozvíjet. Právě sem patří zejména schopnost porozumět textu, ochota učit se, řešit problém nebo dovednost pracovat v týmu. Jenže právě v těchto dovednostech podle průzkumů čeští studenti zaostávají, protože je k tomu nevede zařízení, které je k tomu určeno – tedy střední škola.

Na gymnáziích se osnovy přizpůsobují požadavkům přijímacích zkoušek na vysokou školu, protože podle toho je úspěšnost gymnázií posuzována. Nadupané osnovy a memorování pouček vede k tomu, že ani pružně myslícím pedagogům nezbývá čas ani chuť na rozvoj osobnosti studentů a budování dovedností pro praktický život. Střední odborné školy se zase soustřeďují na výuku odborných předmětů a všeobecné znalosti jsou zde potlačovány.

Výsledek je v zásadě tentýž: gymnázia se mohou chlubit procentuální úspěšností v počtu přijatých absolventů na vysoké školy, odborné školy „vystudovanými“ specialisty podle vlastních představ. V obou případech končí docházku studenti, kteří mají možná

znalosti, ale rozhodně ne dovednosti. Manažeři firem chápou problémy středních škol lépe než ministerští úředníci nebo představitelé vysokých škol, kteří jsou se stávajícím stavem v zásadě spokojeni.

Zjištění, zda studentům takový systém vyhovuje, nejsou. Všeobecně se ale soudí, že je studium, na rozdíl od vrstevníků v jiných evropských zemích, nebaví. OECD konstatuje, že v ČR převládá zažitý názor, že studium a výuka jsou něco, co je otravné a nemůže být zábavné. Rodiče mají pocit, že je správné, když jejich děti chodí do školy nerady, protože je také škola nebavila. Studenti tak ztrácejí motivaci pro vzdělávání, ať již na škole nebo později při zaměstnání, ještě dříve, než by ji mohli získat. To má samozřejmě fatální důsledky pro jejich pozdější uplatnění v zaměstnání.

„Motivácia je podstatou učenia a výchovy, spolu so schopnosťou učiť sa. Motiváciu učenia a výchovy zaručujú motívy, ktoré pramenia z potrieb vychovávaného. Motivácia môže byť vnútorná a vonkajšia. Vnútorná motivácia sa chápe ako stav, ktorý „núti“ vychovávaného niečo robiť alebo niečomu sa učiť pre vlastné uspokojenie. Vychovávaný vnútorne motivovaný vykonáva činnosť horlivo, lebo ho to teší a jej výsledok ho uspokojuje. Vonkajšia motivácia sa chápe ako stav, keď sa vychovávaný neučí z vlastného záujmu, ale vplyvom vonkajších motivačných činiteľov.“ (Fulková 2004)

Evropská unie, jejímiž jsme členy, staví přitom na jiném přístupu. Učitelé volí mnohem častěji individuální přístup ke studentovi. Celý styl výuky je orientován na to, aby studenti a žáci měli školu rádi. Ve Skandinávii se považuje za přirozené, když se děti a studenti do školy těší. U nás je tomu naopak.

Druhým kamenem úrazu našeho školství je přílišná selektivnost, která dělí žáky na lepší a horší a diskriminuje děti ze sociálně slabších rodin. Takové „kastování“ předem vylučuje ze soutěže ty, kteří by se mohli uplatnit třeba o něco později, a odrazuje od studia dosud nepoznané talenty.

Pokud má student (nebo spíše jeho rodiče) ambice jít jednou na vysokou školu, má jedinou možnost – dostat se na gymnázium; ta dosahují podle statistik nejlepších výsledků v úspěšnosti maturantů u přijímacích zkoušek. Podstupování přijímacích pohovorů na gymnázia však považují mnozí za příliš riskantní proces, a proto – ve snaze předejít případnému zklamání – volí často raději cestu menšího odporu: v podobě přihlášky na střední odbornou školu nebo učiliště.

Tento problém se ještě dále prohlubuje novým školským zákonem, který předepisuje potenciálním středoškolákům, aby si podávali pouze jednu přihlášku na střední školu. V novém systému tak vzniká další bariéra přístupu k vhodnému vzdělání zejména pro děti středně nadané, pro které po prvním kole přijímacího řízení často nezbudou místa na jimi preferovaných školách.

Střední odborné školy, které jsou jedinou alternativou ke gymnáziím, mají příliš malý podíl všeobecně vzdělávacích předmětů nutných pro zvládnutí přijímacích pohovorů na vysoké školy; v maturitních oborech odborných škol se pohybuje podíl všeobecného vzdělání od 40 do 60 procent celkové výuky. Studenti těchto škol jsou potom proti gymnazistům znevýhodněni při přijímacích zkouškách na vysoké školy.

Experti OECD a někteří domácí odborníci doporučují, aby se síť gymnázií rozšířila. První a nejjednodušší krok ke zlepšení situace je otevřít všeobecné vzdělání většímu počtu studentů. Přesto se stále nic významného neděje; podle expertů existuje mnoho zájmových skupin, které tomu brání, a naopak chybí dostatečně silná skupina lidí, která by změnu prosazovala. O rozšiřování nestojí samotná gymnázia, která argumentují obavami z poklesu kvality studentů. Silnou lobby představují také vzdělanostní elity, které si přejí mít vlastní děti vychovány v té nejlepší společnosti a odmítají jakékoli rozšíření počtu účastníků všeobecného vzdělání.

V ČR navíc existují historické zábrany pro rozšíření všeobecného vzdělání. Naše ekonomika má silnou tradici v průmyslové výrobě a vzniká všeobecný dojem, že našim i zahraničním investorům musíme dodávat středoškoly s úzkým profesním zaměřením. Mnoho ekonomů však v této souvislosti varuje, že se průmyslové výroby stěhují na východ za levnější pracovní silou, což posouvá strukturu české ekonomiky stále více ke službám; ty však mají požadavky na profil absolventa poněkud odlišné.

Nelze přijmout myšlenku, že by příliv nových studentů snížil kvalitu gymnázií; gymnazisté mají sice v celonárodním měřítku lepší výsledky než studenti jiných škol, ale pouze z jedné třetiny za to mohou jejich lepší počáteční vědomosti a genetická výbava. Z dobré poloviny vděčí gymnazisté za předvedené výkony kvalitě školy a dobrým kolektivům, které motivují k lepším výsledkům. Rozšiřování dostupnosti všeobecného vzdělání představuje trend právě ve skandinávských zemích, které se dlouhodobě umísťují na vedoucích místech v mezinárodních žebříčcích konkurenceschopnosti. Povinná školní docházka tam pro většinu dětí skončí až v 18 letech, takže někteří musí chodit do školy i při zaměstnání.

Všechny střední školy s maturitou by měly poskytovat srovnatelnou úroveň všeobecného vzdělání; ke specializaci by mělo docházet co nejpozději. Důležitá je pestrá nabídka praktičtější zaměřených oborů terciárního vzdělání, která je dosud v ČR nedostatečná.

V řadě českých rodin přetrvává názor, že jediné, co zaručí úspěšné (a přitom poměrně pohodlné) uplatnění potomka, je výuční list, s tím, že si dítě později může dodělat maturitu. Jenže podle průzkumů se ukazuje, že učňovská střediska děti od dalšího studia spíše odrážejí, než získají. Na začátku učení uvažuje až 60 procent učňů, že si později dodělá maturitu, ale k maturitnímu studiu jich nastupuje pouze 15 procent. Střední odborná učiliště jsou jediným typem školy, ve kterém žáci v průběhu studia motivaci k dalšímu vzdělání ztrácejí. Navíc se ukazuje, že „učňák“ žádné lepší uplatnění na trhu práce nezaručuje. Statistiky jasně ukazují vyšší míru nezaměstnanosti ve skupinách obyvatel s nízkým vzděláním, vyučené nevyjímaje.

V současné době Ministerstvo školství připravuje koncept tzv. jednotné maturity, které by měli podléhat všichni absolventi středních škol. Bohužel však nepřipravuje větší míru sjednocení výuky na středních školách. Studenti ze středních odborných škol proto budou opět diskriminováni.

## **Závěr**

V procesu utváření vědomostní ekonomiky se stále více potvrzuje, že klíčovým faktorem konkurenceschopnosti a ekonomického růstu jsou vzdělanost a dovednosti průměrného pracovníka. Technologie nejsou problém, ty už jsou v zásadě běžně dostupné

kdekoliv na světě. V globalizovaném světě je proto rozhodující schopnost ovládat a využít znalosti a informace.

Kde máme slabá místa? Pokud se podíváme na náš vzdělávací systém pro děti a mladé lidi, zjistíme, že máme obrovské rozdíly v úrovni středních škol. Gymnázia jsou na velmi vysoké úrovni, jelikož jsou tam přijímány děti s vysokým přirozeným nadáním. Tento selektivní způsob způsobuje, že průměrné a podprůměrné děti prakticky nemají šanci na zlepšení. Výraznou mezeru máme v pomaturitním vzdělávání neuniverzitního typu. Pokud se podíváme na rozdělení populace, tak právě dovednost lidí, kteří nemohou z přirozených důvodů vystudovat vysokou školu, ale zůstanou těsně pod ní, budou rozhodovat o naší konkurenceschopnosti. Například Skandinávie má v tomto ohledu mnohem efektivnější školství. Proto vykazuje menší nesourodost v úrovni vzdělání a dovedností a pravidelně se umísťuje na prvních místech žebříčku ekonomické konkurenceschopnosti.

Má se naše školství více zaměřit na výuku nových technologií a změnit styl výuky směrem k praktickým dovednostem? Nejen to; problém nelze zúžit pouze na tradiční školství. Je nutné si uvědomit, že vzdělávání je celoživotní proces, který by rozhodně neměl končit ve 20 nebo 25 letech. Tam končí pouze první etapa vzdělávání. Po nástupu do zaměstnání ovšem nastává neméně důležitá část, kdy se zaměstnanec buď bude dále rozvíjet a zlepšovat své dovednosti, a tím zvyšovat pravděpodobnost, že najde snáze práci, pokud ji ztratí, nebo může nastat opačný proces, kdy své dovednosti spíše utlumuje. Ukazuje se, že Česko má v celoživotním vzdělávání značné mezery, a tím se ochuzuje o možnost dosáhnout vyššího hospodářského růstu a zvýšení konkurenceschopnosti.

## Literatura

- Fulková, E. (2004): Teória výchovy – základné problémy, Nitra, Slovenská poľnohospodárska univerzita (SPU), s. 67.
- Gnoth, M.(2002): Humanizácia inžinierskeho vzdelávania.. Seminár s medzinárodnou účasťou Technológie údržby ciest. Žilina: Žilinská univerzita, 2002. s.244 -246.
- Kvalita vzdělávání – odpověď na výzvy budoucnosti (1998): Praha, Ústav pro informace ve vzdělávání.
- Solmon, L. C. (1975): The definition of college quality and its impact on earnings. Explor. Econ. res. 2: 537-87.
- Školství na křižovatce (1999): Zpráva ministra školství pro Parlament ČR. Praha, ÚIV, s. 241.
- Výzkum OECD (2003): Program International for Students Assessment (PISA), Geneva, OECD
- Zpráva (1999): České vzdělání a Evropa (strategie rozvoje lidských zdrojů při vstupu do Evropské unie). Praha, Phare, s. 71.

### Kontaktní adresa:

Doc. PhDr. Ing. **Karel Šrédl**, CSc.

Katedra ekonomických teorií

Provozně ekonomická fakulta, ČZU

Kamýcká 129, Praha 6 – Suchbátka

tel: 224382334

email: [sredl@pef.czu.cz](mailto:sredl@pef.czu.cz) nebo [s\\_ket@pef.czu.cz](mailto:s_ket@pef.czu.cz)